

RETRADUCEREA CA INTEROGARE TEORETICO-PRACTICĂ ASUPRA TRADUCTOLOGIEI EMINESCIENE

Elena PRUS

Universitatea Liberă Internațională din Moldova

The need of retranslations and original contribution of each generation is a factor of renewing the national patrimony of each culture. The translations of dedicated authors, as the case Eminescu's opera, contribute to the deep revolution of all aesthetic norms in force in their literary space and play an essential role in the process of cultural space convergence.

The researcher Miroslava Metleaeva appreciates in her work the artistic aspect of the previous translations of the poetry "Lucafaarul", their merits and deficiencies firstly, and the preservation of original text spirit and the transmission of the auctorial idea sense. The request of the translator Miroslava Metleaeva has deepened the existing translations by creating her own version and a freedom of increased creation. Her act of creation has followed the decoding of Eminescu's philosophical implications and the assignment of strong identity color of the original.

The personal special quality retranslation of Miroslava Metleaeva inscribes in the logics of *moving forward by overcoming* of Hegel and the *representation-supplement* (according to Gadamer), as the *identity* of translations relies on *alterity*, and its bicultural nature shows two modes of being and the intercultural relations between them.

Key words: *Traductology, literary translation, retranslation, Eminescu, decoding.*

Circulația valorilor de cultură și civilizație, cuprinse în cărțile traduse, în timp și spațiu, este un factor de înnoire a patrimoniului național al fiecărei culturi, de aceea traducerile sunt o necesitate absolută, contribuția lor la modernizarea și universalizarea ideilor și a limbilor fiind considerabilă, cum menționa Heliade Rădulescu, atunci când iniția un vast program de traduceri literare în/din română la începutul secolului al XIX-lea. Pascale Casanova remarca în volumul său *Republica mondială a literelor*: „Traducerea este marea instanță de consacrare specifică a universului literar. (...) ea este (...) o formă de recunoaștere literară și nu doar o schimbare a limbii, un simplu schimb orizontal și echivalează cu obținerea certificatului literar” (172, 174).

Traducerea este domeniul care poate afirma expresia unică și originală a unui popor. Descoperirea literaturii altor țări se face și prin traducerea operelor sale de vârf. Atunci când vor fi traduse adecvat operele noastre, vom intra și noi în circuitul internațional. Lista operelor de tradus (dacă un atare eventual program există după cel enunțat de Heliade Rădulescu) ar trebui să înceapă inevitabil cu Eminescu. Soarta traducerilor operelor sale face istorie și a devenit tradiție și în arealul nostru, grație eforturilor traducătorilor, dar și interpretărilor sub bagheta distinsului academician Mihai Cimpoi, spre care, an de an, converg eforturile eminescologilor din toată lumea, inclusiv a celor care se ocupă de traducere.

Demersul magistral al lucrării Miroslavei Metleaeva (Luchiancova) „Interpretarea traducerilor *Lucafaărului* eminescian în limba rusă” (Iasi: Tipo Moldova, 2020: 237) este conceperea traducerii ca parte și prelungire inevitabilă a

literaturii. Pentru traducătoarea și interpreta noastră literatura este constituită nu doar din opere inedite, dar și din suma traducerilor, literatura constituindu-se astfel ca o probă a traducerii. Dialogul traducerii cu literatura țin de confruntarea permanentă a ideologiilor limbii și literaturii cu funcționarea istorică a literaturii.

Astfel, o cultură se universalizează prin traduceri, iar „actul traducerii e consubstanțial culturii ca act, în act” (Ghiu: 271). Mecanismele traducerii se impun ca fiind izomorfe cu cele ale creației, declara și Irina Mavrodin, unul din traducătorii de vârf din franceză în română. Iar textul se naște din imaginația poetului și trăiește în alte limbi prin imaginația traducătorului. Foarte interesantă ni se pare constatarea Miroslovei Luchiancova despre asemănarea și diferențierea imaginației creative a autorului și traducătorului. Având în ambele cazuri un caracter activ al imaginației creative, autoarea va nota și particularitățile diferențiale: independența, noutatea și originalitatea imaginilor și ideilor autorului, dar și caracterul evocativ al imaginației în cazul traducătorului.

Cazul multor traducători și critici literari concomitent, o Irina Mavrodin, un Emil Iordache, dar și cel al Miroslovei Metleaeva este cel al interpretării și al traducerii ca formă de experiență în sensul în care orice traducere este ea înseși o interpretare. Ea comportă toate deschiderile, fundamentările și nivelele de interpretare; iar interpretarea nu este, la rândul său, decât realizarea traducerii. Considerăm că lucrarea Miroslovei Metleaeva se prezintă ca o interogare teoretico-practică asupra activității poetice.

Cunoașterea și aplicarea suportului teoretic din arealul național, dar și intrenațional îi permite autoarei să-și erijeze, dar și să-și verifice propriile căutări. Complementar direcțiilor și doctrinelor analizate, am mai putea spune că lucrarea răspunde unor teorii ale traducerii cum ar fi: *Traducerea ca act consubstanțial creației artistice* (R. Jakobson), *Traducerea ca aventură a imaginarului* (J. Burgos), *Traducerea ca aventură a stilului* (E. Cioran), *Traducerea ca posibilitate prin compromis* (S. Marcus), *Traducerea ca mijloc al acumulării, dar și redistribuirii capitalului simbolic* (M. Jeanrenaud), ultima fiind analizată de Miroslava Luchiancova din altă perspectivă.

Dacă în cazul traducerilor non-literare ne bazăm pe utilizarea terminologiilor specializate și a unor procedee în mare parte consacrate, în cazul traducerii literare vorbim despre cvasi-imposibilitatea exprimării în altă limbă a singularității textului artistic, care este argintul viu greu de surprins și de fixat. Ceea ce înțelegem mai bine prin lucrarea Miroslovei Metleaeva este faptul că ceea ce este mai greu de păstrat într-o lucrare, este substratul cultural originar, care dă textului o culoare identitară puternică. În traduceri, cunoașterea perfectă a celor două limbi – cea a originalului și cea a traducerii – este dublată de o penetrație adâncă în microcosmosul lucrării traduse, dar și în macrocosmosul civilizației din care ea face parte. Traducerea este un metalimbaj, o modalitate pentru a descrie un alt sistem simbolic, cel cultural. Henri Meschonnic a conchis elocvent: „pretinzând a nu traduce decât limba, a fost tradusă cultura”.

Perspectiva autohtonă adresată unui public străin implică de fiecare dată inovații și transferuri inedite de sens și de formă. Acest raport cu totul special între conținut și formă, osmoză în care adesea forma devine conținut, îi face pe unii critici, cum ar fi G. Genette de exemplu, să fie sceptici în privința traducerii poeziei și să trateze intraductibilitatea ca dovadă a autenticității și valorii textului poetic. Detașându-se de acest controversat postulat, Miroslava Metleaeva se va baza pe

lucrările de mare interes ale lui Eugen Coșeriu relevante și în acest caz. Miroslava Metleeva face explicită și înțelege poziția sa, definind scopul principal al traducătorului ca transmitere a sensului ideii auctoriale, respectând cât mai fidel particularitățile artistice ale originalului și fără a se îndepărta de textul originalului.

Trăim într-o lume ce desfășoară o activitate intensă de traducere în diverse domenii, „cele literare fiind cele mai grăbite și, adesea, multe aproximative ca limbaj, ca fidelitate față de original și față de cerințele expresivității estetice a operei literare, în care componenta stilului este una capitală, cerând traducătorului competență” (Bulgăre: 215), pasiune și talent. De aici necesitatea retraducerilor și contribuția originală a fiecărei generații, factor de înnoire a patrimoniului național al fiecărei culturi. Traducerile autorilor consacrați, cum este cazul operei eminesciene, contribuie la revoluționarea în profunzime a tuturor normelor estetice în vigoare în spațiul lor literar și joacă un rol esențial în procesul de convergență a spațiilor culturale.

Retraducerea ține de transpunerea mesajului original la un moment dat într-un context specific, deoarece „traducerea literară ne apare deci ca o serie mereu deschisă, ca o activitate mereu reîncepută, niciodată încheiată, definitivă” (Mavrodin, 2006), rămânând o operă deschisă pentru alte generații. Nici un poem nu este susceptibil de o singură traducere definitivă, cum nu este pasibil de o singură lectură. Vom constata contribuția originală a fiecărei generații care privilegiază neologisme, dar uneori scoate la suprafață și termeni cu parfum de epocă, pentru a capta anumite sensuri pierdute sau încă nepercepute. Acesta este demersul traducătoarei Miroslava Metleeva, care, în timpuri noi, a aprofundat traducerile existente prin crearea propriei versiuni, a dat dovadă de mai multă libertate de creație (conform teoremelor lui J.-R. Ladmiral, traducătorul este condamnat să fie liber). Actul său de creație, dincolo de suprafața cuvintelor, a urmat decodarea implicațiilor filozofice eminesciene.

Cu siguranță, traducerea răspunde canoanelor care veghează ca gândirea autorului original să nu fie denaturată. Miroslava Metleeva, pentru care canonul este „un set de norme/criterii estetice specifice unei perioade”, „urmărește evoluția canonizării versiunilor capodoperei în limba rusă” (Luchiancicova: 21).

Traducerile literare, la fel ca și cele specializate, obligă expresia la o fidelă conformare față de construcția și stilul mesajului străin, dar fac apel, spre deosebire de traducerile neliterare, și la imaginația traducătorului pentru recrearea sensului în limba în care se traduce.

Ceea ce analizează Miroslava Metleeva în lucrarea sa este evaluarea laturii artistice a traducerilor precedente ale poemului „Luceafărul”, a meritelor și deficiențelor lor estetice, în primul rând, dar și respectarea spiritului textului original. Misiunea pe care Miroslava Metleeva o are ca traducător – apare ca o datorie intelectuală de a face o sinteză a traducerilor, dar și a diferitelor criterii și valori care stau la baza lor.

În mare parte, lucrarea Miroslavei Metleeva este evaluarea traducerilor anterioare, invocând criterii traductologice bazate pe semnificație și echivalență, etică și controversa fidelității ș.a., care presupun un anumit respect față de original și față de cititori.

Recrearea textului eminescian de către Miroslava Metleeva este mărturia unei inteligențe afective, dar și selective, un dat probabil nativ, dar și, în mare măsură, cultivat, a ceea ce va face traducerea ei memorabilă. Acest succes este

deosebit de important pentru reevaluarea traducerilor existente, cât și pentru înțelegerea mai profundă a operei literare eminesciene. Compararea cu alte versiuni și comentarea propriului efort creativ a scos în evidență limitele și succesele predecesorilor (M. Mirimski și Iu. Kojevnikov, Grigore Perov, Alexandr Brodski și David Samoilov), dar și căutările și completările personale. Insuccesele traducerilor predecesorilor sunt legate de violarea registrelor, constrângerile de gen, eterogenitatea stilurilor, prezența auctorială, simplificarea sistemului imagistic ș.a. Legitimitatea unei traduceri se găsește în rezonanță cu textul originalului.

În *Cum ne integrăm*, discurs ținut la întâlnirea scriitorilor români din toată lumea, Arcadie Suceveanu constată că în traducere reușește acela care, ca în poezie, trece prin zonele metafizice, ridicând materia verbală în spațiul transcendental al logosferei. Evident, esența și scopul traducerii poetice, și literare în general, nu se reduc la redarea sensului, ci constau în atingerea echivalențelor în plan semantic și stilistic, pentru a produce asupra cititorului același efect. Procesul traducerii presupune interpretarea divergentă a sensului, polisemie, ambiguitate, pierderi, receptare neadecvată. Acest fapt explică de ce aproape orice traducere poate fi considerată în același timp o reușită relativă și un eșec relativ. Scriitorul indian de limbă engleză Salman Rushdie specifică în *Patrii imaginare*: „Se admite, în general, că la traducere se pierde ceva; eu mă agăț cu încăpăținare de ideea că se și câștigă ceva” (p. 28). Partea a doua tocmai răspunde printr-o foarte explicită analiză acestei lecturi de tip retroactiv. De altfel, atunci când Miroslava Metleaeva accentuează problema diferitor dominante literare, care dau naștere unor probe de creație, aș insista mai mult pe raportul de *divergență* inevitabilă decât pe cel *conflictual* utilizat în lucrare (situație-limită la care nu întotdeauna se ajunge), deoarece considerăm că misiunea traducătorului constă în depășirea acestei situații de divergențe prin echilibrarea și armonizarea adusă de traducerea însăși. Se consideră că traducerea nu este niciodată definitivă, ea este deschisă prin natura sa și prin necesitatea la fiecare trecere a timpului de a avea o variantă adecvată. De aici necesitatea retraducerii. Îl vom cita aici pe Paul Valéry: „Opera durează atât cât ea este capabilă de a apărea diferită de cea pe care autorul a creat-o”.

Retraducerea personală de o calitate deosebită a Miroslavei Metleaeva se înscrie în logica de *depășire ca progres înainte* a lui Hegel, dar și a *reprezentării-suplinire* (după Gadamer), deoarece *identitatea* traducerii are la bază *alteritatea*, iar natura sa biculturală demonstrează că este vorba de două moduri de a fi și de relația interculturală dintre ele.

În traductologia actuală este recunoscut faptul că în traducere raportul se stabilește între două sisteme conceptuale și nu doar între două limbi (v. Simona Pollicino ș.a.). Astfel, „traducătorul este în primul rând un cititor care decodifică și analizează mesajul din limba-sursă și ulterior un scriitor care îl codifică din nou și îl restructurează în limba-țintă” (Arbore: 65), la fel, Irina Mavrodin mărturisea că deconstruiește ca apoi să construiască (1994: 125). Iar în concepția cinelogului francez Francois Julien a traduce înseamnă a decategoriza pentru a recategoriza. Miroslava Metleaeva reușește să-și înscrie demersul în această logică, conștientizând că „aproape orice cuvânt în poem este codificat și toate problemele de înțelegere a ideii auctoriale sunt strâns legate de descifrările de sens și de precedența textului” (Luchiancova: 21).

Dacă o traducere trebuie periodic regândită, revăzută, reamenajată, nu este doar pentru că autorul ei poate fi adus la transfigurarea anumitor trăsături, notează

poetul și traducătorul belgian Fernand Verhesen (p. 18), dar deoarece textul original, printr-o mișcare independentă a timpului și spațiului, este generatorul propriei deveniri. Fernand Verhesen va adăuga că procesul de creare-recreare în traducere trebuie să depășească subiectivitatea (metoda introspectivă la care face referință și Miroslava Metleaeva în favoarea unei paradoxale obiectivități. Poetul-traducător va sublinia că traducătorul este pus în situația unei divizări conflictuale între propria individualitate și cea a unui Alter. Rezolvarea acestui conflict antrenează textul într-un parcurs în care părțile divergente se intersectează pentru a dialoga creativ. Aceasta este o concluzie importantă a lucrării. Actul traducerii se localizează la confluența și intersectarea identităților diferite. Pentru echilibrarea acestui spațiu intersubiectiv, în care traducătorul are impresia de depersonalizare, el ajunge a se elibera de carcasa replierii pe sine-însuși. Traducătorul trebuie să pună în paranteze propriul bagaj cultural pentru a privilegia libertatea conceptuală a Altuia, iar parcurgând toate aceste meandre ale traducerii, el configurează în final un nou peisaj, un nou spațiu (*ibidem*: 23, 27).

Astfel, vom conchide că lucrarea contribuie meritos la ceea ce am numi reabilitarea traducătorului. Modestia (venind din ipostaza dublă în care se găsește Miroslava Metleaeva nu i-a permis să puncteze în integritate plusvaloarea propriei traduceri, care constă în retranscrierea foarte adecvată a intensității gândirii eminesciene, perceperea ansamblului imagistic, adaptarea elementelor langajiere, a *realiilor* și *culturemelor* unei alte culturi, menținerea ritmului și melosului, empatia culturilor ș.a. Răspunzând unui nou orizont de așteptare a destinatarului actual, pentru Miroslava Metleaeva traducerea nu mai are nimic cu blestemul babilonian tradițional invocat, el a devenit pentru ea un *modus vivendi, sentendi, parlandi*.

Credem că lucrarea Miroslavei Metleaeva are potențialul unei traduceri de calitate pentru a funcționa ca operă de sine stătătoare, ideal spre care aspira încă Quintilian.

Referințe bibliografice

- Bulgăr, Gheorghe. „O componentă a culturii: traducerile”, *Comunicările Hyperion. Filologie*. București: Hyperion XXI, 2000.
- Casanova, Pascale. *Republica mondială a literelor*. București: Curtea veche, 2007.
- Ghiu, Bogdan. *Facultatea de litere*. București: Cartea Românească, 2004.
- Mavrodin, Irina. *Despre traducere literară și în toate sensurile*. Craiova: Scrisul Românesc, 2006.
- Mavrodin, Irina. *Mâna care scrie*. Iași: Ed. Eminescu, 1994.
- Metleaeva, Miroslava. *Interpretarea traducerilor „Lucașăruului” eminescian în limba rusă*. Iasi: Tipo Moldova, 2020.
- Luchiancicova, Miroslava. *Autoreferatul tezei de doctor în filologie „Traducerea ca parte a procesului literar: „Lucașăruul” în spațiul rus*, Chisinau, 2019.
- Rushdie, Salman. *Patrii imaginare*. Iași: Polirom, 2008.
- Arbore, Beatrice Camelia. *Traducerea literară între știință și artă*. Iași: Demiurg, 2015.
- Verhesen, Fernand. *À la lisière des mots. Sur la traduction poétique*. Bruxelles : Ante post, 2003.